

SAREA ÎN CONOTAȚII SPIRITUALE ȘI BIBLICE

VASILE DIACON

Uniunea Scriitorilor din România, Iași

E-mail: diaconvasile@yahoo.com

The Salt in Spiritual and Biblical Connotations

(Abstract)

The article provides a brief overview of the earliest accounts by authors from Greco-Roman antiquity regarding the symbolism and role of salt in daily life and its appearance in the Bible. The author also examines how the meaning of salt has been transferred into Romanian faith and traditions in general, and in Bukovina in particular. Without aiming to be exhaustive in his approach, but drawing on numerous bibliographic sources, the author brings to the readers' attention a topic that is both intriguing and open to various interpretations and specialized research.

Keywords: salt, antiquity, Bible, Christ, spirit, wisdom, purification, symbol, research.

(Rezumat)

Articolul reprezintă o scurtă trecere în revistă a primelor consemnări ale unor autori din antichitatea greco-latină despre simbolistica și rolul sării în viața de zi cu zi și despre apariția ei în biblie. De asemenea, autorul analizează modul în care semnificația sării s-a transferat în credința și tradițiile românești în general și în Bucovina, în particular. Fără a încerca să fie exhaustiv în demersul său, dar valorificând numeroase surse bibliografice, autorul aduce în atenția cititorilor o temă pe cât de interesantă, pe atât de deschisă interpretărilor și cercetărilor de specialitate.

Cuvinte cheie: sare, antichitate, Biblie, Hristos, spirit, înțelepciune, purificare, simbol, cercetare.

Este greu de stabilit care au fost primele consemnări despre sare și în ce perioadă vor fi fost făcute în cultura antică europeană. Antichitatea greco-latină, cu secole înainte de Hristos, înregistra autori care făceau, în operele lor, referințe la sare, fiind menționat faptul că au fost scrise două lucrări intitulate *Elogiul sării* și *Despre sare, nitră și alaun*, atribuite lui Policrate (574–522 î.Hr.), citate de Diogenes Laertius, dar care s-au pierdut¹.

Despre cartea *Laudă/Elogiul sării* amintește indirect și Platon (427–347 î.Hr.), în *Banchetul*, atunci când bagatelizează orientarea unor sofiști către subiecte

---

¹ Bernard Moinier, *Le sel dans la culture antique*, Kaiserlautern, Mehlingen, 2012, p. 74.

banale: „καὶ τοῦτο μὲν ἦττον καὶ θαυμαστόν, ἀλλ' ἔγωγε ἤδη τιμὴν ἐνέτυχον βιβλίῳ ἀνδρὸς σοφοῦ, ἐν ᾧ ἐνήσαν ἄλλες ἐπαινὸν θαυμάσιον ἔχοντες πρὸς ὠφελίαν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα”, adică: „Am văzut chiar și o carte în care savantul autor a adus deosebite laude calităților minunate ale sării și marilor servicii pe care aceasta le oferă omului” (177b)². Ideea a fost susținută și de contemporanul său Isocrate (436–338 î.Hr.), care afirma în *Elogiul Elenei*³ că „celor care au vrut să laude albinele sau sarea, sau obiecte asemănătoare, nu le-a lipsit nicio expresie pentru a-și transmite gândurile; dar cei care s-au angajat să vorbească despre lucruri universal recunoscute ca nobile și mărețe sau să celebreze terciurile care se remarcă prin virtutea lor, toți au rămas cu mult sub adevăr” (X, [8] 12).

Unii dintre cei mai vechi autori care au pomenit sarea în operele lor, premergându-i lui Policrate, au fost Homer (sec. IX – sec. VIII î.Hr.), Archilochus (680–645 î.Hr.) și Esop (620–560 î. Hr.). Homer menționează sarea în *Odissea*, în episodul când Teiresias îl anunță pe Ulise că va vedea, în drum spre infern, oameni din interiorul pământului, care nu cunosc existența mării și care nu-și sărează hrana: „Să merg pân-oi sosi la oameni care/ Nu sunt deprinși cu marea și nu gustă/ Bucatele din sare potrivite (XI, 168)”, și îi zice lui Antinou că a încălcat legea ospetiei: „Vai, ești frumos, dar n-ai un dram de minte;/ Tu n-ai da unui scăpătat nici sare/ Din casa ta...” (XVII, 612)⁴. Archilochus scrie despre importanța jurământului sării: „Ai încălcat un jurământ solemn/ Ai trădat masa și sarea” (*Elegii*, 166)⁵, iar de la Esop, din fabula despre *Măgarul și sarea*, aflăm despre una dintre proprietățile mineralului, anume aceea de a se topi în apă: „Un măgar căra sare și, trecând un râu, se poticni și căzu în apă. Cum se topi sarea, măgarul se sculă ușurat și se bucură de întâmplare” (*Fabule*, 265)⁶.

Marcus Tullio Cicero (106–43 î.Hr.), cel ce poate fi numit un *homo universalis* al antichității, scriind despre cimentarea prieteniei, comparând-o cu învechirea vinului, preciza că aceasta se desăvârșește mâncând împreună o mare cantitate de sare, adică de a fi alături o mai mare perioadă de timp: „*multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit*”, adică „multe banițe de sare să se mănânce în același timp, pentru ca datoria prieteniei să se împlinească” (*De amicitia*, XXX, 67)⁷. Referindu-se la plăcerile intelectuale generate de un bun orator, afirmă că acesta „va folosi gluma și o va condimenta cu acea sare pe care preținșii noștri atici⁸ nu o au” (*De oratore*, XXVI), iar referitor la gustul acestuia

² Platon, *Banquet*, în *Œuvres de Platon*, Tome septième, Paris, Pichon et Dedier, Libraires, 1831.

³ Isocraytes, *Éloge d'Hélène*, în *Œuvres complètes d'Isocrate*, Tome deuxième, Paris, Librairie de Firmin Didot Frères, Fils et Cie, MDCCCLXIII.

⁴ Apud Homer, *Odissea*, traducere de George Murnu, București, Editura Univers, 1971, pp. 465, 635.

⁵ *Archiloque*, *Fragments*, texte établi par François Lasserre et commenté traduit par André Bonard, Paris, Les Belles Lettres, 1968.

⁶ Esop, *Fabule*, traducere din limba greacă veche, prefată și note de Traian Diaconescu, Iași, Editura Junimea, 2016, p. 219.

⁷ M. T. Ciceronis, *Laelius sive de amicitia dialogus*. Recensuit et scholiis Jacobi Facciolati suisque animadversionibus instruxit Aug. Goth. Gernhard, Lipsiae, Gerhardum Fleischerum, 1825, p. 144.

⁸ *Aticism* = Care se remarcă prin spirit ales și bun-gust. *Sare atică* = manieră de exprimare subtilă, ironică și curtenitoare, care era specifică atenienilor (Cf. *Larousse trois volumes en couleurs*, Paris, Librairie Larousse, 1970, p. 241, s.v. *attique*.)

pentru vorbele de duh, că acestea nu sunt atât glumele care evidențiază aticismul, ci vechile snoave „mai sărate decât cele ale atenienilor și cu adevărat romane: *Accedunt non Attici, sed salsiores quam illi Atticorum, Romani veteres atque urbani sales* (*Ad familiares*, IX, 15), și adresându-se lui Volumnius Eutrapelus, tot în *Ad familiares* (VII, 32), Cicero îl atenționează asupra modului cum folosește vorbele de spirit: *possessio salinarum mearum* – („administrator al salinelor mele”), făcând astfel „aluzie la faptul că era atent la circulația vorbelor de duh atribuite prietenului său”⁹, iar în *De Natura Deorum* menționează saline, ca loc de producere a sării, dar nu din apa mării: *salinae ab ora maritima remotissimae*, „saline foarte îndepărtate de țărmurile mării” (II, 53), pe când în *De imperio Cn. Pompei* evocă salinele din provincia Asia unde încasatorii de impozite angajează multe familii – *publicani familias maximas quas in salinis habent* (VI, 16).

Cert este că de-a lungul timpului, sarea, în conotații spirituale, premerge cu mult epoca lui Hristos, utilizarea termenului *sare* cu sensul de „glumă”, „spirit”, „înțelepciune”¹⁰, „savoare” fiind întâlnit destul de des în scrierile autorilor antici. Iată doar câteva exemple: *Quedquid loquitur, merum est sal* – „Tot ceea ce vorbește doar sare este” (Scipio Africanul); *Nulla mica salis in...* – „Niciun grăunte de spirit în...” (Cato); *Argutiae facetissimi salis*, – „Glumă de bun gust” (Plinius cel Bătrân); *Salem islum nolile consumere in...* – „Nu sleși verva înțepătoare în...” (Cicero); *Sales suffusi felle* – „Glume insultătoare” (Ovidiu); *Sale nigro delectari* – „A iubi satirele mușcătoare” (Horațiu)¹¹.

Prezența sării cu referiri la spirit apare și la Athenaios din Naucratis, în celebra sa lucrare *Deipnosophiste*, unde citează o serie de scriitori și oameni celebri care au scris cu mult înaintea sa, subliniind versuri, proverbe, vorbe de duh. Astfel, Clearchus relatează că Charmus Siracuzanul avea „toate versurile și vorbele gata să le spună despre fiecare dintre felurile de mâncare servite la mese, ca, de exemplu, pentru pește reproduce un vers al lui Euripide: «Am venit la crainici, părăsind

⁹ Bernard Moinier, *op. cit.*, p. 18.

¹⁰ Referitor la valoarea semantică de „înțelepciune”/sapiență, reținem că: „Termenul *sapientia* provine din verbul latin *sapere*, care înseamnă a gusta sau a mirosi ceva, a cunoaște, a fi înțeles. Este deosebit de interesant de observat că același cuvânt desemnează, în același timp, o caracteristică corporală a unui obiect, o senzație subiectivă, cunoașterea și înțelegerea generate de această relație. Esența ființei vii este relația sa integrativă: abilitatea de a primi informații, de a le procesa și de a implementa răspunsuri adaptive adecvate. Viața nu este altceva decât acest echilibru dinamic în continuă schimbare, reînnoit permanent în funcție de modificările interne și externe. Viața este fluxul de informații care se încorporează; este condiția și adaptarea care co-răspund într-un dans intim, într-o identitate mereu reînnoită; nu este un lanț causal, ci sincronicitate. Viața este această armonie indestructibilă a ajustărilor și condițiilor, acest simbol unitar care nu poate fi reprodus altfel de la grecescul *sum-bellw*, adică „a pune împreună, a acorda”. Vezi: Michele Zuppi, Paolo Zuppi, Elisabetta Rossi Marici, “The ‘Sapientia’ of Salt”, în Marius Alexianu, Roxana-Gabriela Curcă, Olivier Weller, Ashley A. Dumas (eds.), *Mirrors of Salt. Proceedings of the First International Congress on the Anthropology of Salt*, 20–24 August 2015, „Al. I. Cuza” University, Iași, Romania, Oxford, Archaeopress, 2023, p. 11.

¹¹ Apud Constantin Broșteanu, *Salinele noastre. Studiu istoric, juridic și economic asupra exploatării salinelor și monopolului sărei la romani și români (753 a. Crist. – 1900 d. Crist.)*, după documente literare, epigrafice legislative și economice, București, Tipografia G. A. Lazareanu, 1901, p. 18.

adânca mare sărată egeeană¹² (I, 6). Apoi, Dionysiocles amintește proverbul „Pentru bătrânul pește sărat, plăcerea este măghiranul” (III, 84), iar Herodot scria că „Peștele sărat, care stătea pe foc, sărea și tremura”, amintind încă trei proverbe: „Peștele sărat este gata doar dacă vede focul”; „Peștelui sărat, când e păstrat prea mult timp, îi place măghiranul” și „Peștele sărat nu primește niciodată de la oameni ceea ce i se cuvine” (III, 89).

Despre valoarea simbolică a sării, Athenaios mai nota: „Cât despre sare și oțet, fermecătorul Aristofan le amintește în ceea ce spune despre tragicul Sthenelius: «Aș mânca, într-adevăr, unul dintre cuvintele lui Sthenelos; dar după ce l-am îmbibat cu oțet și cu minunata sare albă»” (IX, 2).

Și Aristotel face apel la paremiologie atunci când folosește expresia „a cumpăra mlaștina și sarea ei” (*Retorica*, II, 23, 14), cu urme posibile în folclorul românesc: „a fâgăduit marea cu sarea”.

Cornelius Nepos (c. 199-c. 25 î.Hr.), vorbind despre casa de pe Quirinale a lui Atticus, pune în evidență bunul gust al acestuia apelând la *sare*: „(...) ipsum enim tectum antiquitus constitutum plus salis quam sumptus habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est”, în traducere: „(...) căci însuși acoperișul, construit în vremuri străvechi avea mai multă sare (= mai mult bun gust) decât costul lui: în acesta n-a schimbat nimic, decât dacă a fost constrâns să schimbe ceva din cauza învechirii” (*Atticus*, XIII).

O sursă foarte importantă de informații privind sarea o constituie *Biblia*¹³. Astfel, în *Vechiul Testament*, se menționează sarea în diferite împrejurări. Se arată că femeia lui Lot, nedând ascultare sfatului de a nu privi înapoi în momentul distrugerii cetăților Sodoma și Gomora cu ploaie de foc, „s-a prefăcut în stâlp de sare” (*Facerea*, 19, 26), stâlp care s-a păstrat spre „pomenirea necredinciosului suflet al femeii lui Lot”¹⁴ (*Cartea înțelepciunii lui Solomon*, 10, 7).

¹² Traducerea din limba greacă a versului lui Euripide „Ἦκω λιπὸν Αἰγαίου ἄλμυρὸν βάθος, εἰς δὲ τοὺς κήρυκας” este făcută de Mihaela Paraschiv. Traducerea în limba engleză „I come from the salt depths of Ægeus’ sea” păstrează adjectivul *sărat* (Apud *The Deipnosophists Banquet of the leashed Athenus*, vol. I., London, Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, MDCCCLIV, p. 6), pe când cea în limba franceză îl omite: „J’ai quitté pour venir les profondeurs de la mer Egéenne”. Apud Athénè de Naucratis, *Les Deipnosophistes*, Livre I et II, Paris, Société d’Édition «Les Belles Lettres», 1956, p. 7. Traducerea în limba română a cărții lui Athenaios, *Ospățul înțelepților*, apărută în traducerea lui N. I. Barbu, mult prea fragmentată, este imposibil de utilizat ca material de studiu pentru o lucrare de anvergură.

¹³ Toate versetele reproduse de noi în această scurtă prezentare au fost preluate după *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

¹⁴ Informația biblică a fost preluată în folclor, într-un joc de tipul întrebare și răspuns: „– Cine a murit și nu s-a îngropat?! – Femeia lui Lot s-a prefăcut în stâlp de sare când s-a uitat înapoi spre Sodoma.” Vezi: *Literatură populară românească. Adunată de Nicolae Păsculescu. Cu 30 arii notate de Gheorghe Mateiu*, București, Librăria Socec și comp.; Viena, Gerold et comp., Leipzig, Harrossowitz, 1910, p. 104. (În continuare vom cita: *Literatură populară românească. Adunată de Nicolae Păsculescu...*). În același context, precizăm că, într-un text din anul 1699, citim: „Și cum că și ceilalți apostoli sunt vârfuri și stâlpi, și sare, și lumină”. Vezi: M. Gaster, *Chrestomație română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI–XIX) dialectale și populare cu o introducere, gramatică, și un glosar româno-francez. vol. I, Introducere, gramatică, texte (1550–1710)*, Leipzig, F.A. Brockhaus – București, Socecu & Co., 1891, p. 329).

Așadar, sarea este prezentată în *Biblie* asociată distrugerii și pustiirii. Astfel, despre Gomora, se spune că a devenit, după distrugere, „un loc plin de mărcini, o ocnă de sare și o pustietate pentru totdeauna” (*Sofonie*, 2, 9), apoi „Văzând pucioasa și sarea și că tot pământul este zgură, încât nici nu se seamănă, nici nu rodește și nu răsare pe el niciun fir de iarbă, ca de pe urma Sodomei, Gomorei, Admei și Țeboimului, pe care le-a stricat Domnul în mânia Sa și în iușimea Sa...” (*Deuteronomul*, 29, 23), iar din *Cartea judecătorilor*, 9, 45, aflăm că regele Abimelec „a luat cetatea [Sichem], a ucis poporul care era în ea și a dărâmat cetatea și a presărat locul ei cu sare”. Este posibil ca această presărare cu sare să se fi făcut preventiv, ca locul să nu devină un focar de infecție.

Plecând de la analiza actului punitiv al transformării femeii lui Lot în stâlp de sare, s-a ajuns la ceea ce numim astăzi antropologia sării care studiază reacțiile comportamentale ale omului față de sare și care sunt de natură cognitivă, spirituală, pragmatică și socială, studiate diacronic, diatopic și transdisciplinar¹⁵.

Primul învățat care s-a aplecat asupra relatării vetero-testamentară a modului de pedepsire a nevastei lui Lot a fost Sf. Irineu de Lyon (130–202 d.Hr.), episcop de Lugdunum (Lyon), unul dintre părinții bisericii, cunoscut și sub numele de Irineu Smirneanu, de la care ne-a rămas lucrarea *Adversus Haereses (Împotriva ereziilor)*.

Să nu uităm că sarea a fost considerată, cel puțin în tradiția antichității grecești, până la apariția creștinismului, ca fiind de origine zeiască și că transformarea neascultătoarei femeii a lui Lot în stâlp de sare are o semnificație profundă. „Femeia lui Lot, transformată în stâlp de sare, ajunge în consensul major al Sfinților Părinți o figură a neascultării, abaterea de la regulă se găsește în exegeza Sfântului Irineu de Lyon, găsit într-un context istorico-teologic în care gnosticii negau validitatea canonului biblic vetero-testamentar, drept care Sf. Irineu susține citirea textelor Vechiului Testament, considerându-le o prefigurare a Revelației din Noul Testament. De aceea, pasajul biblic al transformării soției lui Lot în sare (*Facerea*, 19:26) capătă o valență pozitivă. Prin tâlcuirea pasajului se discută unitatea și desăvârșirea membrilor în Biserică”¹⁶.

Se știe că Iisus Hristos atrăgea atenția modelului negativ reprezentat de nevasta lui Lot: „Aduceți-vă aminte de femeia lui Lot. Cine va căuta să-și scape sufletul, îl va pierde; iar cine îl va pierde, acela îl va dobândi” (Luca, 17, 32–33), iar mult mai târziu, Sfântul Ioan Scărarul (579–649 d.Hr.) îndemna credincioșii: „Să ne sânguim să urmăm nu pilda soției lui Lot, ci pe a lui Lot însuși. Căci sufletul, întorcându-se de unde a ieșit, se va strica asemenea sării și va rămâne nelucrător” (*Scara*, III, 31).

---

¹⁵ Pentru problematică, a se vedea Marius Alexianu, “Salt: Anthropology of a Quasi Amethodic Topic. Some Thoughts”, în M. Alexianu, R.-G. Curcă, O. Weller, A. Dumas (eds.), *op. cit.*, pp. 3–10.

¹⁶ Dimitrie Dalidis, „Symbolismul sării la Sfântul Irineu de Lyon. Studiu de caz: transformarea femeii lui Lot în stâlp de sare (Fac. 19:26)”, în *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie. Lucrările Simpozionului Internațional „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, XII, Iași, 18–20 mai 2023*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2023, pp. 161–170.

Și Sf. Augustin (354–430 d.Hr.) scrie în aceeași tonalitate: „Ce a însemnat soția lui Lot? [Ea este figura] celor care, în necazuri, privesc în urmă și își întorc ochii de la speranța făgăduințelor dumnezeiești. Ea a fost transformată într-o statuie de sare pentru a-i avertiza pe oameni să nu-i imite exemplul ei și pentru a le înșenina inima ca nu cumva să devină anostă (*Questionum Evangeliorum*, II, 43)”.

În schimb, Sfântul Irineu de Lyon, discutând pasajul biblic citat, dă o nouă interpretare textului: „Și după ce s-au întâmplat acestea, femeia [lui Lot] a fost lăsată în apropierea Sodomei, nemaifiind trup stricăcios, ci stâlp de sare rămânând în veci și arătând prin realități naturale cele ce sunt firești omului; de vreme ce și Biserica, care este «sarea pământului», a fost lăsată în urmă împrejurul lumii acesteia, îndurând cele omenеști, iar în timp ce mădulele ei sunt mereu luate de la ea, rămâne întrutotul nestrucată stâlp de sare, care este întărirea credinței, întărind și trimițând[u-și] fiii la Tatăl lor”¹⁷. Așadar, femeia lui Lot, devenită stâlp de sare în apropierea Sodomei, reprezintă, după cum s-a văzut, Biserica, „care este «sarea pământului»”.

Vas de piatră pentru ofrande, secolele XXVII–XXII î.Hr.
(Proveniență: Muzeul Țării Crișurilor, Oradea;
Fotografia autorului, 6 septembrie 2023; arhiva personală)

atunci când sufletul se îndreaptă spre mântuire, acesta [trupul] se uită îndărăt căutând plăcerile. Despre aceasta spunea și Domnul: «Nimeni, care pune mâna la plug și privește îndărăt, nu este vrednic de Împărăția lui Dumnezeu», și a adăugat: «Aduceți-vă aminte de soția lui Lot». Faptul că «devine în statueta de sare» arată limpede semnul necugetării. Căci sarea simbolizează cumpătarea de care ea s-a lipsit”¹⁹.

Irineu de Lyon vede în femeia lui Lot, transformată în stâlp de sare, „o prefigurare a Bisericii, lăsată pe pământ pentru a îndura și a asuma stricăciunea naturii umane. Biserica, așadar, reprezintă modelul păstrării purității, «lăsată la marginea pământului, îndurând cele omenеști»”¹⁸.

Și teologul alexandrin Origen (185–250 d.Hr.) își exprimă părerea cu privire la gestul femeii lui Lot: „Trupul este, așadar, acela care privește tot timpul înapoi spre vicii, cel care

¹⁷ Toate citatele sunt preluate apud *ibidem*.

¹⁸ Dimitrie Dalidis, *Simbolismul religios al sării în comentariile biblice ale Părinților Bisericii pre-Niceeni*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Litere, Lucrare de disertație, Iași, 2024, p. 17.

¹⁹ *Ibidem*, p. 22.

Importanța acordată sării este subliniată de sfatul dat de Creator lui Moise să facă din mirodenii „un amestec tămâiat, cu adaos de sare, și curat și sfânt”, pe care să-l pună înaintea chivotului legii (*Ieșirea*, 30, 35), precum și de faptul că „pe masa cea de aur curat de dinaintea Domnului” să pună, alături de pâini, „tămâie curată și sare (...) jertfă de pomenire înaintea Domnului” (*Leviticul*, 24, 7).

Tot în *Levitic* se vorbește despre utilizarea sării ca element al legământului dintre muritori și divinitate: „Toate prinoasele tale de pâine sară-le cu sare; să nu lași jertfele tale fără sare, semnul legământului Dumnezeuului tău; cu toate prinoasele tale adu Domnului Dumnezeuului tău și sare” (*Leviticul*, 2, 13).

Și Filon din Alexandria (20 î.Hr. – c. 50 d.Hr.) dădea o interpretare deosebită sării: „După aceasta, legea spune: «La fiecare jertfă să adăugați sare». Prin care poruncă, după cum am spus mai înainte, el implică în mod figurat o durată pentru totdeauna; căci sarea este socotită să păstreze trupurile, fiind plasată în rangul doi, ca fiind inferioară numai sufletului; căci, după cum sufletul este cauza faptului că trupurile nu sunt distruse, la fel este și sarea, care le ține împreună în cel mai mare grad și, într-o oarecare măsură, le face nemuritoare”. (*De Specialibus Legibus*, I, LIII, 289). Mai reținem că Sfântul Augustin, evoca sarea care, pusă pe buzele celor botezați, reprezintă adevărata înțelepciune (*Les Confessions*, I, 11, 17), și explica în altă parte ce este *sacramentum salis*, conferită ca semn al inițierii în *Cuvânt*. „În ceea ce privește sarea binecuvântată pe care o va primi, îl vom face să înțeleagă clar că elementele vizibile sunt semnul realităților divine, că acestea sunt realități pe care le cinstim în ele și că nu trebuie să ia această sare sfințită prin o binecuvântare, față de sarea pe care o folosim de obicei. Îi vom spune ce înseamnă cuvintele pe care tocmai le-a auzit și ce gust de Dumnezeu dau naștere în el, gust care simbolizează savoarea sării” (*La catéchèse des débutants*, XXVI, 50)²⁰.

Prezența sării în ceremonialul religios are o vechime considerabilă, fiind preluată în creștinism din practicile uzitate cu mult timp înainte de Hristos. Este de amintit faptul că Homer (secolul al IX-lea – secolul al VIII-lea î.Hr.), cu vreo opt secole înainte de Hristos, povestea în *Iliada*²¹ că Ahile, primindu-l pe Ulise ca trimis al lui Agamemnon, îl ospătează cu frigărui peste care presăra „sarea divină” – ἄλός θείοιο – (IX, 210)²². Și Platon afirmase că sarea este substanța „cea mai apreciată de zei” și că Timeo susținuse că „sarea se alătură atât de bine alimentelor, pentru a le face plăcute la gust” (*Timaios*, 60 E)²³, iar că stagiritul Aristotel, în *Animale*²⁴, afirma

²⁰ Apud Bernard Moinier, *op. cit.*, p. 26.

²¹ Homère, *Iliade*. Tome II, (Chants VII–XII). Texte établi et traduit par Paul Mazon, Pierre Chantraine, Paul Collart et René Langumier, Paris, Les Belles Lettres, 1992, p. 59.

²² Și în *Odiseea*, sarea este menționată. În discuția cu Tiras, Ulise îi spune: „Să merg pân-oi sosi la oameni care/ Nu sunt deprinși cu marea și nu gustă / Bucatele din sare potrivite (XI, 168)”, și îi zice lui Antinou: „Vai, ești frumos, dar n-ai un dram de minte/ Tu n-ai da unui scăpătat nici sare/ Din casa ta...” (XVII, 612). Apud Homer, *Odiseea*, traducere de George Murnu, București, Editura Univers, 1971, pp. 465, 635.

²³ Plátón, *Obras completas*, edición de Patricio de Azcárate, Vol. VI, Diálogos. El político. *Timeo*, Madrid, Medinay Navarro, 1872, p. 213, și Plátón, *Timeo*, edición bilingüe José M^a, Zamora Calvo, Madrid, Abada Editores, 2010, p. 283.

²⁴ Aristotel, *Histoire des animaux*. Tome III, Livre VIII–X. Texte établi et traduit par Pierre Louis, Les Belles Lettres, Paris, 1969.

că „în trecut, pentru a invoca bunăvoința zeilor față de oameni, era suficient grâu, un bob strălucitor de sare pură” (I, 335). Și filosoful grec Teofrast (372–287 î.Hr.), în lucrarea *Caractere*²⁵, arată că jertfele pentru zei se sărează: „În ziua în care a adus jertfe zeilor, el merge să ia masa în oraș, după ce sărează și pune în conservă carnea pentru sacrificiu” (IX, 2).

Libațiile și orice fel de jertfă închinată zeităților nu erau de conceput fără sare, fapt subliniat în disputa lui Eschine (c. 389 – c. 314 î.Hr.) cu Demostene (384–322 î.Hr.), care avea să fie menționată de Apsines (sec. III d.Hr.) într-un comentariu al lui (*Arta retorică*, IV, 5). Eschine îi reproșă lui Demostene că a avut îndrăzneala să acuze un om care a oferit jertfe și a vărsat libații (*Împotriva lui Ctesifon*, 52). Pe lângă contribuția sa la poziția obiectiilor, Apsines (sec. III, î.Hr.) confirmă importanța sării în timpul libațiilor: garanție a purității intențiilor participanților, servește ca mediator. Zice Apsines „Obiecțiile se prezintă, așadar, singure, precum în *Ambasada infidelă*: «Este scandalos, Demostene, că îți acuzi colegii de ambasadă». Apoi respingerea: «Am fost obligat din cauza malversațiunilor ambasadorilor și pentru a nu apărea ca fiind complice cu ei». Apoi confirmarea directă a obiecției ca obiecție: «Ce faci cu sarea? Ce faci cu masa? Ce faci cu libațiile?» Într-adevăr, dacă este scandalos să-ți acuzi colegii de ambasadă, ce confirmă aceasta? Faptul că nu s-a abținut nici de la sare, nici de la libații. Apoi din nou respingerea acestei confirmări” (*Obiecțiile*, § 3–5)²⁶.

Cât privește funcția de mediator al sării, o găsim explicată de Pitagora, conform susținerilor lui Diogene Laertius (180–240 d.Hr.) din *Viața, doctrinele și propozițiile filosofilor – Pitagora*: „Cât despre sare, ea trebuie pusă pe masă pentru a aminti dreptatea” (VIII, 35)²⁷ și tot Laertius ne dă un exemplu de utilizare a cuvântului *sare* în context ironic, chiar sarcastic, atunci când vorbește despre invitația lui Crateros adresată lui Diogene de a veni să-l vadă: „Ca să spun adevărul, aș prefera să ling sarea în Atena, decât să mă bucur de somptuoasa masă a lui Crateros”.

Într-un alt caz, Eschine îl acuză vehement pe Demostene de impietate din cauza responsabilității sale pentru moartea lui Anaxinos din Oreos. Cu acesta, el a stabilit o relație gazdă-oaspete. Eschine îi subliniază caracteristicile evocând masa și libațiile. Consideră că la impietate se adaugă absența remușcării din partea lui Demostene „pentru că ai declarat că ai prețuit mai mult sarea republicii decât cea a celui ce o luăm la masa unui musafir” (*Împotriva lui Ctesifon*, III, 223–224). Așadar, rolul sării ca mediator este din nou afirmat clar.

Plinius cel Bătrân afirma răspicat: „Cea mai mare putere i se recunoaște totuși în ceremoniile sacre, când nimic nu este îndeplinit fără sare măcinată” (XXXI, [41], 88–89).

Versetul „Acest legământ de necălcat este veșnic înaintea Domnului pentru tine și pentru urmașii tăi de după tine” (*Numerii*, 18, 19), a fost considerat a fi

²⁵ Théophraste, *Caractères*. Texte établi par et traduit par Octave Navarre, Paris, Les Belles Lettres, 1964, p. 57.

²⁶ Apsinès, *Art rhétorique. Problèmes à faux-semblant*, Paris, Les belles lettres, 2001, pp. 43–44.

²⁷ Diogène Laërce, *Vies et doctrines des philosophes illustres*, Paris, Librairie Generale Française, 1999.

„un tratat durabil”, numit „legământ veșnic” sau „pactul sării”, deoarece sarea împiedică alterarea jertfelor aduse. „A adăuga sare la jertfă amintea că închinătorul era într-o relație veșnică de legământ cu Dumnezeu său. Asta însemna că Dumnezeu nu-l va părăsi niciodată și că închinătorul avea datoria constantă de a afirma cu tărie legea legământului și de a o respecta”²⁸.

Că era folosită ca dezinfectant, aflăm din *Cartea a patra a Regilor*, 2, 19–22, în care se relatează că locuitorii cetății Ierihon s-au plâns profetului Elisei că „apa nu este bună și pământul este neroditor”, iar acesta a cerut să i se aducă o oală nouă cu sare în ea. La fântâna de apă, aruncând sarea în aceasta, ca dezinfectant, Elisei a spus: „Iată am făcut apa aceasta sănătoasă și nu va mai pricinui nici vătămare, nici moarte, nici nerodire”.

Credem că de aici se trage obiceiul de a se întrebuița sarea la sfințirea fântânilor și astăzi: oriunde în Bucovina se zidește fântână nouă, nimeni nu bea apă din ea până ce aceasta nu este sfințită și nu se aruncă, mai întâi, un drob de sare în ea²⁹. Cei care au păstrat sare sfințită de la Paști o aduc și o aruncă în fântână, considerând că astfel apa acesteia va fi protejată de orice forță malefică.

Tot ca dezinfectant, dar și cauterizant și cicatrizant, întâlnim sarea folosită în *Iezechiel* (16, 4), de unde aflăm că: „La nașterea ta, în ziua în care te-ai născut, nu ți s-a tăiat buricul și cu apă n-ai fost scăldată pentru curățire și cu sare nu ai fost sărată și nici cu scutece înfășată”³⁰.

Ca simbol al purificării, sarea este utilizată de creștinism în ceremoniile sale: sarea botezului, *sal sapiential*, și sarea apei binecuvântate sau *lustrale*³¹. În *Evanghelia Botezului* în rit catolic, din *Liturghia romană*, anexa II/3, se spune: „Dumnezeule Atotputernic, la porunca Ta profetul Eliseu a aruncat sare în apele nesănătoase și ele au devenit ape binefăcătoare” și „Cu adâncă umilință, Te rugăm, binecuvântează această sare pe care Tu ai creat-o și poruncește ca oriunde se va stropi cu apa în care s-a pus sare binecuvântată să se depărteze toată uneltirea Celui Rău...”³².

²⁸ Remus Onișor, „Legământul, paradigmă a slujirii divine”, în „Altarul Reîntregirii”, 19 (2), p. 85.

²⁹ Vezi în secțiunea *Chestionare ale unor informatori*, din volumul al II-lea al lucrării noastre, precizările făcute de Șincari Viorel al lui Nicolai al lui Săsâiac, Vasile Nuțescu și Toader (Tudor) Chifan. Vezi și Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Iași, Tipo Moldova, 2016, p. 1089.

³⁰ În edițiile în limba română ale *Bibliei*, publicate în Marea Britanie (Richard Clay Ltd, Bungay, Suffolk, 1990), în Germania (Gute Botschaft Verlag (GBV), 1989, 1990, Dillenburg, West Germany), ori de United Bible Societies, 1991, pasajul „cu sare nu ai fost sărată” a fost tradus prin „nici nu ai fost frecată cu sare”; sintagma „frecată cu sare” ni se pare mai apropiată de sensul ideii exprimate de versetul respectiv. Și Plinius cel Bătrân menționează aplicarea sării pe pânțelece nou-născutului, subliniind rolul de a conferi strălucire pielii: „Sarea care este adusă din Cappadocia, în formă de căramidă, conferă strălucire pielii, după cum se spune. Totuși, mai mult o întinde cea pe care am numit-o «din Citius» (*citius*), astfel că, după naștere, se aplică pe pânțelece cu *melanthium*” (XXXI, [41], 84).

³¹ Constantin Broșteanu, *op. cit.*, p. 18.

³² *Rânduiala Sfintei Liturghii*, f.l., f.a., p. 53. Vezi și Doina Ciobanu, „Sarea, aliment, conservant și hrană rituală”, în „Angustia”, anul 14, 2010, p. 450, nota 7.

Dovada că sarea se folosea la facerea aghesmei în anul 1599, în biserica catolică din Transilvania, ne-o face Petru Movilă³³, care relatează despre lupta românilor ortodocși pentru dreptul de a-și construi o biserică în Alba Iulia: „Când Mihai-vodă, domnul Ungro-Vlahiei, l-a alungat pe Andrei Bathory și a luat sceptrul Ardealului, a sosit în orașul de scaun, numit Bălgrad³⁴, și a voit ca să zidească acolo, în oraș, o biserică ortodoxă. Însă preoții, orașenii și toți boierii, fiind de credință latinească, nu-i îngăduiau să zidească, zicând că ei sunt de credință dreaptă și de aceea nu doresc să aibă în orașul lor o biserică de lege străină. Atunci domnitorul le-a spus: «Voi nu sunteți mărturisitori ai dreptei credințe, căci nu aveți harul Sfântului Duh în biserica voastră. Noi însă, fiind dreptcredincioși, avem puterea cea adevărată a harului Sfântului Duh, pe care și cu fapta suntem gata întotdeauna s-o arătăm, cu ajutorul lui Dumnezeu». Dar ei voiau să-și dovedească dreptatea prin înfruntare de cuvinte și dispute. Ci el le-a zis: «Nu, nu prin dispute, ci cu fapta vreau s-o dovedești, altfel vă voi arăta eu, întru încredințarea tuturor». Iar ei i-au spus: «Cum să arătăm? Căci nu e cu putință să dovedim decât cu cuvântul sfințelilor scripturi». El le-a zis: «În dispute este osteneală fără de capăt, dar noi, fără înfruntări de vorbe, putem ușor să dovedim cu ajutorul lui Dumnezeu. Haideți, zice, în mijlocul orașului și acolo să ni se aducă apă curată, iar arhierul meu și preoții săi o vor sfinți în văzul tuturor. Tot așa vor face și ai voștri, deosebit, și, sfințind-o, o vom pune în biserica voastră cea mare, în vase osebite, pe care le vom astupa și le vom pecetlui cu pecetea noastră, pecetluind și ușa bisericii pentru 40 de zile. Și a cui apă va rămâne nestricată, ca și cum de-abia ar fi fost scoasă din izvor, credința aceleia este dreaptă, iar dacă apa cuiva se va strica, credința lui este rea. Dacă apa mea va rămâne nestricată, cum nădăduiesc că mă va ajuta Dumnezeu, voi n-o să vă mai împotriviți și o să-mi îngăduiți să zidesc biserica, iar dacă nu, faceți-se voia voastră, n-am s-o zidesc». Ei au strigat cu toții într-un glas: «Bine, bine, să fie așa!». Și, a doua zi dimineața, a ieșit domnitorul cu toți boierii și curtenii săi în piață, cu episcopul și cu preoții, (...) au săvârșit marea sfințire a apei, rugându-se cu toții lui Dumnezeu, cu lacrimi și suspine, să proslăvească dreapta credință, iar pe cea rea s-o facă de rușine. Tot în piață, dar deoparte, în fața tuturor, latinii au sfințit apa și au sărat-o. După care, astfel sfințindu-și apa, fiecare a turnat apa lui sfințită în câte un vas osebit, apoi și-au pus pecetea pe amândouă părți ale vaselor, le-au dus și le-au pus în biserica cea mare, au încuiat ușile, le-au pecetluit și au plecat (...). Și după ce au trecut 25 de zile, Dumnezeu i-a dat episcopului un semn. El a venit la domnitor și i-a zis: «Doamne, cheamă-i pe latini și pe preoții lor și nu aștepta ziua a patruzecia, cea hotărâtă. Să mergem la biserică și, desfăcând pecetea, să deschidem ușile. Vei vedea harul lui Dumnezeu, iar robii Lui, care-și pun cu adevărat nădejdea în El, nu se vor face de rușine». Domnitorul, deci, chemându-i pe toți, precum l-a sfătuit episcopul, a mers la biserică și, deschizând ușile, au intrat cu toții. Mai întâi, episcopul

³³ Petru Movilă (21.XII.1596, Suceava – 01.I.1647) a fost arhimandrit al Lavrei Pecerska și Mitropolitul Kievului, Galiției și a toată Rusia.

³⁴ Mihai Viteazul a intrat în Bălgrad (Alba Iulia) în data de 1 noiembrie 1599.

ortodox (...) a rupt pecetea vasului cu apă sfințită și, uitându-se la ea, a găsit-o mai curată și mai limpede decât înainte, cu mirosul neschimbat, ca și cum ar fi fost luată dintr-un izvor curgător (...). Iar latinii, rugându-se și făcând slujba după cum le era obiceiul, au rupt pecetea vasului în care se afla apa lor și, cum l-au destupat, toată biserica s-a împlut de duhoare, că s-au înspăimântat toți latinii și au strigat cu uimire: «Adevărată este credința grecească pe care o ține domnitorul. Să-și zidească, deci, biserica în orașul nostru, căci, fiindcă nu i-am îngăduit, Dumnezeu s-a mâniat pe noi și ne-a împruțit apa». Și astfel, făcuți de ocară, latinii și cu preoții lor s-au împrăștiat cu mare rușine, iar unii dintre ei s-au convertit la credința ortodoxă³⁵.

Înainte de reforma din anul 1969, *Evanghelia Botezului* în rit catolic prevedea folosirea sării la oficierea botezului. Preotul pune a grăunte de sare în gura copilului ce era botezat, spunând că „N... primește sarea înțelepciunii, care să te ajute să obții iertarea pentru a ajunge la viața eternă³⁶”.

Această practică recomandată de *Biblie* „pare să aibă mai multe implicații. Prima, pare să fie pur medicală. Presărarea noului-născut cu sare constituia un tratament preventiv împotriva infecțiilor³⁷”.

Urme ale acestor obiceiuri se mai întâlneau în anul 2007, în comuna Odăile din județul Buzău, unde o fostă moașă povestea că, atunci când se naștea un copil acasă, „ea ștergea pruncul (după ce-i tăia buricul) cu apă sărată, apoi îl înfășa”; mai mult, folosea cam același procedeu și pentru viței nou născuți, că „se pricepea la vindecat vite și oameni³⁸ în egală măsură”.

Am văzut că și medicul grec Soranus din Efes a descris, încă înainte de scrierea *Bibliei*, modul de „sărare” a nou-născuților. Peste multe secole, folcloristul Teodor T. Burada spunea, într-un articol publicat în anul 1892, în „Convorbiri literare”, că: „În Vlaho-Clisura, îndată ce se naște copilul, moașa îl presară cu multă sare pe tot corpul și-l lasă așa timp de douăsprezece ore și mai mult și după aceea numai îl spală cu apă caldă, în care toarnă și vin, spălându-l și pe cap. Aceasta se face pentru ca copilul [sic!] să fie sănătos.”

În prima scaldătoare, după ce s-a botezat copilul, se pun busuioc, ca să fie mușat (frumos), paradzi (parale) de argint, ca să fie avut și sare ca să aibă harea (să fie plăcut). Apa din scaldătoare se varsă la loc curat și de obicei nu în afară de streășina casei, ca nu cumva să se verse peste *albéle* sau *hărăsitele* (ursitele)³⁹.

Obiceiul de a-i freca pe copiii nou-născuți cu sare a fost practicat, în Germania, până în secolul al XV-lea, iar în Orient, până în al XX-lea veac⁴⁰.

³⁵ Apud Petru Movilă, *Împăcarea bisericii ortodoxe*, Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 54–56.

³⁶ Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 450, nota 7.

³⁷ Dan Monah, „O confirmare etnografică a versetului Iezechiel 16/4. Sărarea noilor născuți”, în D. Monah, Gh. Dumitroaia, D. Garvăn (eds.), *Sarea, de la prezent la trecut, Piatra Neamț, Editura „Constantin Matasă”*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XX, 2008, p. 123.

³⁸ Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 448.

³⁹ Teodor T. Burada, *Opere*, vol. III, *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1978, p. 125.

⁴⁰ Irene Dalichow, *op. cit.*, p. 105.

Despre acest obicei practicat în Dobrogea scrie Henry C. Barkley⁴¹ (1837–1903), unul dintre inginerii britanici implicați în construcția primelor căi ferate de pe teritoriul României de astăzi. În septembrie 1857 a venit în Dobrogea, unde a rămas cinci ani, perioadă descrisă în *Between the Danube and the Black Sea, or Five Years in Bulgaria*, apărută abia în anul 1876. Aici consemnează că: „Am auzit apoi că un copil, imediat ce se naște, este frecat bine cu sare, i se leagă o icoană la gât, iar apoi este înfășurat în scutece din cap până-n picioare”⁴².

În spațiul românesc, Dan Monah a încercat o cercetare asupra acestui aspect, trimitând la susținerea că în Moldova există obiceiul ca nou-născuții să fie presărați cu sare pentru a îndepărta viitoarele boli și li se pune sub limbă sare pentru a nu fi deocheați⁴³, considerând că, datorită generalizării nașterilor la maternitate, obiceiul a dispărut.

Punerea de sare în scaldătoarea copilului, „ca să nu se opărească pruncul”, este atestată în Muntenia⁴⁴, iar Gh. F. Ciușanu reținea că „după ce este făcut copilul, i se pune, la români, puțină sare pe limbă, ca să nu poată fi deocheat sau fermecat. În prima scaldă a copilului se pune și sare (...) pentru ca acesta să fie ferit de influențe rele”, obiceiul fiind semnalat și în Boemia și Estonia⁴⁵.

În cercetările noastre⁴⁶, am înregistrat la Stulpicani și Gemenea relatări despre punerea slatinei în scaldătoarea nou-născutului. Astfel, Filaret Toma susține: „Am auzit din bătrâni că în scaldătoarea copilului nou-născut se puneau câteva firișoare de sare pentru sănătatea acestuia”; Gavril Popa al lui David ne relatează: „Legat de sare, au fost mai multe credințe. Știu că punerea sării în scaldătoarea copilului se făcea mai demult astfel: era înmuiat un struț (buchet) de busuioc în slatină și cu câtă slatină se lua pe el îl băga în apa din scaldătoare și o amesteca, și îi meneau copilului multă sănătate. Se zicea că acel copil nu va suferi de răceală niciodată până la bătrânețe. Unii puneau câțiva grunji de sare în scaldătoarea băieților, ca aceștia să nu fie bătăuși, ci să fie oameni pașnici, prietenoși, să aibă noroc și înțelepciune, să fie descurcăriți în viață. Știți că era și o vorbă bătrânească despre oamenii deștepți, că aceștia «au avut sare-n scaldătoare»”. Vespasian Mihalciuc afirma: „Femeile stropeau bine apa din scaldătoarea pruncilor cu un buchet de busuioc înmuiat în slatină, ca fătul să crească sănătos”, pe când Eufrosina Sauciu, din Milișăuți, preciza că „la prima scaldare a nou-născutului, se pune în apa din cădiță puțină sare ori slatină, căci se zice că aceasta îl face sănătos pentru toată viața”.

---

⁴¹ Henry C. Barkley (1837–1903), unul dintre inginerii britanici implicați în construcția primelor căi ferate de pe teritoriul României de astăzi. În septembrie 1857, a venit în Dobrogea, unde a rămas cinci ani, perioadă descrisă în *Between the Danube and the Black Sea, or Five Years in Bulgaria*, apărută la Londra abia în anul 1876.

⁴² *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VII, (1857–1861), București, Editura Academiei Române, 2012, p. 145.

⁴³ Dan Monah, *op. cit.*, pp. 127–128.

⁴⁴ Romulus Antonescu, *op. cit.*, p. 1088.

⁴⁵ Gheorghe F. Ciușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, Librăriile Sococ & Comp. și C. Sfetea, 1914, pp. 309, 310, 376.

⁴⁶ Vezi anexele de la volumul al doilea al lucrării noastre.

După cum se poate observa, toate relatările informatorilor noștri sunt la trecut, astăzi obiceiul fiind practicat tot mai rar.

Același obicei de a pune sare în prima scăldătoare a copilului a fost semnalat în Transilvania și în Muntenia, ca „simbol al prieteniei”⁴⁷, iar nepracticarea frecării cu sare a nou-născutului este explicată de S. Fl. Marian astfel: „Româncele din Dacia-traiană și cu deosebire cele din Bucovina, după cât știu eu până acum, n-o fac aceasta nicicând, din cauză că, după cum spun ele, numai vițeei și mieii de curând fătați se presară cu sare”⁴⁸.

Despre simbolismul sării în ritualurile creștine ale inițierii (*Iezechiel*, 16, 4) conform obiceiurilor evreiești, scrie pentru prima dată teologul alexandrin Origene (185–254 î.Hr.) în *Homiliae in Ezechielem* (VI, 6), care, referindu-se la sare în ritualul creștin al botezului, „urmează sensul alegoric evident al descrierii Ierusalimului în imaginea unui nou-născut abandonat”, cu următoarele cuvinte: „«Nici sărat cu sare». Și aceasta este vina Ierusalimului, pentru că nu a fost vrednic de sarea Domnului. Dacă voi crede în Domnul meu Iisus Hristos, El mă va face sare și îmi va spune: «voi sunteți sarea pământului.» Dacă voi crede în Spiritul care a vorbit în Apostol, sunt presărat cu sare și destoinic de a păstra învățătura care zice: «să fie cuvântarea voastră tot timpul în har presărată cu sare.» Este mare lucru a fi presărat cu sare. Cel care este condimentat cu sare este plin de har. În proverbul bine-știut, sărat înseamnă plin de har, iar de cealaltă parte, cel care nu are harul este lipsit de har. Drept urmare, dacă harul vine asupra noastră de la Dumnezeu, și dacă suntem umpluți de darul Său, [atunci] suntem sărați cu sare”⁴⁹.

Legătura dintre sare și mirosul „descompunerii” apare la Origene în *Series Veteris Interpretationis commentarium Origenis in Matthaem*: „Cât timp va rămâne sarea pe pământ, despre care Domnul a spus: «voi sunteți sarea pământului», și toate lucrurile rămân păstrate cu sare. După ce această sare și-a pierdut din gust, după cum spune a doua Scriptură, și cele care erau sărate cu ea asemenea își pierd gustul, se alterează, capătă miros greoi și se descompun”⁵⁰.

Aceeași idee apare și în *Contra lui Celsius*: „Dar dacă toți romanii, după presupunerea lui Celsius, îmbrățișează credința creștină, ei atunci când se vor ruga, își vor birui dușmanii; sau mai bine zis, nu se vor război deloc, fiind păziți de acea putere divină care a promis că va salva cetatea întregă de dragul a cincizeci de oameni dreți”⁵¹. Căci pentru oamenii lui Dumnezeu, sunt cu siguranță sarea pământului: ei păstrează ordinea lumii, iar societatea este ținută unită atâta timp cât

⁴⁷ S. Fl. Marian, *Nascerea la români*, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1892, pp. 85, 86.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 86, nota 2. Presărarea cu sare a copiilor nou-născuți era practică și de armenii orientali din Bucovina (*ibidem*, loc. cit.).

⁴⁹ Apud Dimitrie Dalidis, *Simbolismul religios al sării în comentariile biblice ale Părinților Bisericii pre-Niceeni*, manuscris, p. 20.

⁵⁰ Apud *ibidem*, p. 28.

⁵¹ Origene discută aici despre dialogul dintre Domnul și Avraam referitor la salvarea Sodomei: „Zis-a Domnul: «De se vor găsi în cetatea Sodomei cincizeci de dreți, voi cruța pentru ei toată cetatea și locul acela»” (*Facerea*, 18, 26). Este evident că prin cei care „sunt cu siguranță sarea pământului”, se înțelege oameni cu credință față de Dumnezeu.

sarea este nesticăcioasă: căci «dacă sarea și-a pierdut gustul, ea nu este potrivită nici pentru pământ, nici pentru gunoi, dar va fi aruncată afară și călcată în picioare de oameni. Cine are urechi, să audă» înțelesul din aceste cuvinte” (VIII, 70).

Tot Origene, în lucrarea sa *Canticum Cantorum* (III, 13) vorbește despre „sarea cuvântului”, iar în *Fragmenta ex comentariis in evangelium Matthaei* (90, 91) scrie că „la sfârșitul [veacurilor], Hristos caută «credința pe pământ.» Sarea își pierde din gust. Cei care sărează prin credință dintre oameni, păstrează ce a mai rămas pe pământ” și „spun ucenicilor parabola sării. Acum mi se pare că, așa cum sarea păstrează «trupurile» împreună, astfel încât să nu se prefacă de la putreziciune în viermi și le fac neschimbate întru totul, (...), tot așa și ucenicii lui Hristos păstrează curat și țin împreună tot timpul acest loc pământesc, rezistând stricăciunii ce vine din idolatrii și pornirile păcatelor. Mi se pare, astfel, că din acest motiv Matei îi aseamănă pe ucenicii lui Hristos cu sarea (...). Se înțelege clar în [Evangelhia] după Marcu că fiecare dintre noi, nefiind sare, se cuvine să aibă sare în el însuși. Și fără îndoială, cât de multă sare are cineva, tot atât de mult a primit din harurile lui Hristos, precum «Să se înmulțească harul în voi» (...). Pavel, pentru aceasta, a adus laolaltă harul și sarea când zice: «cuvântul vostru tot timpul în har, presărat cu sare». Așadar, dacă cineva învrednicit de har va face ceva fără rod, acesta ar deveni înlăuntrul lui [precum] sarea care și-a pierdut gustul”⁵². Reține, de asemenea că „«oamenii lui Dumnezeu» sunt sarea lumii, care asigură conservarea lucrurilor de pe pământ, deoarece acestea se vor păstra atâta vreme cât sarea nu se va strica : «Dacă sarea se va strica, cu ce se va săra? De nimic nu mai e bună decât să fie aruncată și călcată cu picioarele de oameni»”⁵³.

Sfântul Ignatie al Antiohiei (35/50–115/140 d.Hr.), vorbește în *Ad Magnesios* (10, 2) despre rolul sării în conservarea nealterată creștinismului: „Așadar, lepădați-vă de aluatul stricăcios, care s-a învechit și s-a înăcrit; și preschimbați-vă în noul aluat, care este Iisus Hristos. Sărați-vă în El, ca nimeni dintre voi să nu se mai supună stricăciunii, căci după mirosul [vostru] veți fi vădiți”. Justificarea o face în aceeași lucrare: „Este o nebunie să vorbești de Hristos și să trăiești ca iudeii” (10, 3).

Episcopul Metodi de Olimp (a trăit până la martirizare prin anii 300–310 d.Hr.), în *Symposium sive Convivium decem virginum* (I, 13–14), preciza și el despre valoarea simbolică a sării: „Așa cum lichidele cărnurilor, putreziciunile și toate cele stricăcioase se elimină cu sare, tot așa în privința fecioarelor, toate pornirile iraționale ale trupului sunt alungate prin învățăturile [Scripturii]. Fără îndoială, sufletul nepresărat cu sare, de cuvintele lui Hristos începe să miroasă și să facă viermi, așa cum lichidele cărnurilor, dacă nu este sărat mai întâi cu sare”⁵⁴.

Cu referiri la valențele simbolice biblice ale sării s-au pronunțat și alți exegeți ai primelor veacuri de după Hristos, precum Hipolit al Romei (170/175–235 d.Hr.), în *Traditio Apostolica*, (28); Tertulian (160–240/250 d.Hr.), în *De resurrectione*

⁵² Apud Dimitrie Dalidis, *op. cit.*, pp. 29–30.

⁵³ Apud *ibidem*, pp. 31–32.

⁵⁴ Apud *ibidem*, p. 34.

carnis (27); Ciprian al Cartaginei (200–258 d.Hr.), în *De catholicae ecclesiae unitate* (1) și în *De dominica oratione* (17).

Revenind la *Biblie*, din *Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah* (*Ecleziasticul*) aflăm că sarea este unul dintre elementele fundamentale ale existenței umane: „Începutul a toată trebuința vieții omului este: apa, focul și fierul, sarea și făina de grâu, mierea și laptele, sângele strugurelui, untdelemnul și haina” (39, 31), fiind și sugestiv element de comparație: „Mai lesne este a purta nisip, sare și fier, decât a locui cu un om fără minte”, ori „Și bruma ca sarea o varsă pe pământ...” (22, 16; 43, 23).

Sarea ar putea fi văzută și ca semn al bunăstării, după cum citim în *Biblie*: „Și fiindcă noi mâncăm sare de la curtea regelui și nu putem suferi să vedem pe rege păgubit, de aceea dăm de știre regelui...” (*Cartea întâia a lui Ezdra*, 4, 14).

Ulterior, și în *Noul Testament* se utilizează termenul de sare în sens metaforic: „Căci fiecare [om] va fi sărat cu foc, după cum orice jertfă va fi sărată cu sare./ Bună este sarea; dacă însă sarea își pierde puterea, cu ce o veți drege? Aveți sare întru voi și trăiți în pace unii cu alții” (*Evanghelia după Marcu*, 9, 49–50). Se relevă aici „legătura subtilă și veșnică dintre pace și sare, o descriere proverbială a unei vieți trăite în adevăr”⁵⁵.

De asemenea, se mai relatează că, adresându-se ucenicilor săi, Iisus Hristos le spune: „Voi sunteți sarea pământului; dacă sarea se va strica, cu ce se va săra? Dacă nu mai e bună decât să fie aruncată afară și călcată în picioare de oameni” (*Matei*, 5, 13), simbolul înțelepciunii fiind întărit în trei versete imediat următoare: „Voi sunteți lumina lumii; nu poate cetatea să se ascundă, când stă deasupra muntelui. Nici nu aprind făclie și o pun sub un obroc, ci în sfeșnic, și luminează tuturor celor din casă. Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încât să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru din ceruri” (*Matei*, 5, 14–6).

În aceeași idee simbolistică, în *Luca*, 14, 34–35, citim că: „Bună este sarea, dar dacă și sarea se va strica, cu ce va fi dreașă?/ Nici în pământ, nici în gunoi nu mai este de folos, ci o aruncă afară”, iar apostolul Pavel, în aceeași notă, recomandă colosenilor: „Vorbirea voastră să fie totdeauna plăcută, dreașă cu sare, ca să știți cum trebuie să răspundeți fiecăruia” (*Coloseni*, 4, 6). Cu alte cuvinte, Iisus vorbește despre menirea și obligația ucenicilor de „a purta adevărul în lume și a-l face cunoscut întregii omeniri”⁵⁶. De aici rezultă deosebita apreciere acordată sării.

⁵⁵ Irene Dalichow, *op. cit.*, p. 104.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 104. Coresi, scria în *Carte cu învățătură*, în 1581: „De veți amu voi sta și nu vă veți schimba, lumină fiind trupului (aceasta iaste a tot trupul luminei), luminat fi-va. Iară voi fiind sare, de vă veți împuți, și lumină fiind, întuneca-vă-veți, întunecarecul cu cât mai vârtos fi-va, ce iaste lumea?” Vezi: Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), București, Atelierele Grafice Socec & Comp, 1914, p. 218. O comparație asemănătoare găsim și în *Așezământul pentru școli* al lui Grigorie Alexandru Ghica voievod, unde se subliniază importanța activității cinului preotesc, „care se cade să fie sarea creștinilor”. Vezi: Ioan Caproșu (ed.), *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, Iași, Editura „Dosoftei”, vol. VI, 2004, p. 743), iar Chir Cherasie, episcopul Râmnicului, scria în anul 1776, în *Mineiu* pe luna octombrie: „Cuvântul tău iaste cu sare îndulcit”. Apud *Dicționarul limbii române*, Tom XIII (R – Sclabuc), București, Editura Academiei Române, 2010, p. 93, col. II. Și Ion Ghica, în *Convorbiri economice* din 1879, consemna: „Clerul era sarea poporului”. Vezi: Ion Ghica, *Scrieri*, vol. I, *Convorbiri economice*, partea I, București, „Minerva”, Institutul de Arte Grafice și

Importanța acordată sării în Biserica Ortodoxă din Bucovina este subliniată și de faptul că la întronizarea, ca episcop al Rădăuților, a lui Vladimir de Repta se consemna: „După hirotonie, o delegație a credincioșilor rădăuțeni i-a înmănat colacii tradiționali și o cruce de sare”⁵⁷.

Obiceiul, cel puțin în unele părți ale Bucovinei, este păstrat și în timpurile noastre, mai ales la primirea în vizită a arhierilor: când sunt întâmpinați cu un platou cu sarea așezată sub formă de cruce, în care aceștia înting bucățica de pâine și o mănâncă.

În final, trebuie să precizăm că această scurtă trecere în revistă a operelor unor autori și oameni înțelepți care au trăit, au scris și au lăsat urme în cultura mileniului care îl precede pe Hristos și primele secole care au urmat – după celebra Sa zicere: „Voi sunteți sarea pământului!” – are menirea de a încerca încă o justificare și explicare a apariției simbolice a sării în *Biblie*. Evident, este vorba doar despre o parte a înțelepților lumii antice, cu precădere greco-latine, care a scris, într-un fel sau altul, despre sare și derivate ale acesteia, deoarece nu am avut ambiția identificării tuturor înțelepților antichității, care s-au aplecat și asupra valorilor metaforice ale sării.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexianu, Marius, Curcă, Roxana-Gabriela, Weller, Olivier, Dumas, Ashley A., (eds.), *Mirrors of Salt. Proceedings of the First International Congress on the Anthropology of Salt*, Oxford, Archaeopress, 2023.
2. Antonescu, Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Iași, Tipo Moldova, 2016.
3. Apsinès, *Art rhétorique. Problèmes à faux-semblant*, Paris, Les belles lettres, 2001.
4. *Archiloque, Fragments*, texte établi par François Lasserre et commenté traduit par André Bonard, Paris, Les Belles Lettres, 1968.
5. Aristotel, *Histoire des animaux*. Tome III, Livre VIII–X. Texte établi et traduit par Pierre Louis, Les Belles Lettres, Paris, 1969.
6. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
7. Broșteanu, Constantin, *Salinele noastre. Studiu istoric, juridic și economic asupra exploatărei salinelor și monopolului sărei la romani și români (753 a. Crist. – 1900 d. Crist.), după documente literare, epigrafice legislative și economice*, București, Tipografia G. A. Lazareanu, 1901.
8. Burada, Teodor T., *Opere*, vol. III, *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1978.
9. Caproșu, Ioan (ed.), *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, Iași, Editura „Dosoftei”, vol. VI, 2004.
10. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VII, (1857–1861), București, Editura Academiei Române, 2012.

Editură, 1914, p. 298. Ideea, cu notă critică, o găsim preluată în literatura cultă: „Voi, popii, sunteți sarea lumii de oameni. Voi când vă stricați, stricat ajunge și poporul, pentru că voi le slujiți de modele. Voi sunteți stricați, așa v-am dovedit eu, și ați fost de mult, căci ați stricat și lumea cu stricăciunea voastră”. Vezi: I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă*, București, Editura „Cartea Românească”, 1943, pp. 361–362.

⁵⁷ Vezi: *Chirotonia vicarului general Dr. Vladimir de Repta în episcop al Rădăuților*, în „Candela”, anul XVIII, nr. 2, februarie 1899, pp. 137–140. Apud Ioan Paul Valenciu, Dumitru Valenciu, *Mitropolitul Vladimir de Repta și lumea prin care a trecut*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2018, p. 34.

11. Ciaușanu, Gheorghe F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1914.
12. Ciceronis, M. T., *Laelius sive de amicitia dialogus*. Recensuit et scholiis Jacobi Facciolati suisque animadversionibus instruxit Aug. Gotth. Gernhard, Lipsiae, Gerhardum Fleischerum, 1825.
13. Dalidis, Dimitrie, *Simbolismul religios al sării în comentariile biblice ale Părinților Bisericii pre-Niceeni*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Litere, Lucrare de disertație, Iași, 2024.
14. Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), București, Atelierele Grafice Socec & Comp, 1914.
15. *Dicționarul limbii române*, Tom XIII (R – Sclabuc), București, Editura Academiei Române, 2010.
16. Esop, *Fabule*, traducere din limba greacă veche, prefață și note de Traian Diaconescu, Iași, Editura Junimea, 2016.
17. Gaster, M., *Chrestomație română*. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI–XIX) dialectale și populare cu o introducere, gramatică, și un glosar româno-francez. vol. I, *Introducere, gramatică, texte (1550–1710)*, Leipzig, F. A. Brockhaus – București, Socec & Co., 1891.
18. Ghica, Ion, *Scrieri*, vol. I, *Convorbiri economice*, București, „Minerva”, Institutul de Arte Grafice și Editură, 1914.
19. Homer, *Odiseea*, traducere de George Murmu, București, Editura Univers, 1971.
20. Homère, *Iliade*. Tome II, (Chants VII–XII). Texte établis et traduits par Paul Mazon, Pierre Chantraine, Paul Collart et René Langumier, Paris, Les Belles Lettres.
21. Isocrytes, *Éloge d'Hélène*, în *Œuvres complètes d'Isocrate*, Tome deuxième, Paris, Librairie de Firmin Didot Frères, Fils et Cie, MDCCCLXIII.
22. Laërce, Diogène, *Vies et doctrines des philosophes illustres*, Paris, Librairie Generale Française, 1999.
23. *Larousse trois volumes en couleurs*, Paris, Librairie Larousse, 1970.
24. *Literatură populară românească. Adunată de Nicolae Păsculescu. Cu 30 arii notate de Gheorghe Mateiu*, București, Librăria Socec și comp.; Viena, Gerold et comp., Leipzig, Harrsowitz, 1910.
25. Marian, S. Fl., *Nascerea la români*, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1892.
26. Moinier, Bernard, *Le sel dans la culture antique*, Kaiserlautern, Mehlingen, 2012.
27. Monah, D., Dumitroaia, Gh., Garvăn, D., (eds.), *Sarea, de la prezent la trecut, Piatra Neamț, Editura „Constantin Matasă”*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, 2008.
28. Movilă, Petru, *Împăcarea bisericii ortodoxe*, Iași, Editura Polirom, 2002.
29. Naucratis, Athénè de, *Les Deipnosophistes*, Livre I et II, Paris, Société d'Édition «Les Belles Lettres», 1956.
30. Platon, *Banquet*, în *Œuvres de Platon*, Tome septième, Paris, Pichon et Dedier, Libraires, 1831.
31. Platón, *Obras completas*, edición de Patricio de Azcárate, Vol. VI, Diálogos. El político. *Timeo*, Madrid, Medinay Navarro, 1872.
32. Platón, *Timeo*, edición bilingüe José M^a, Zamora Calvo, Madrid, Abada Editores, 2010.
33. *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie. Lucrările Simpozionului Internațional „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, XII, Iași, 18–20 mai 2023*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2023.
34. *The Deipnosophists Banquet of the leashed Athenus*, vol. I., London, Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, MDCCCLIV.
35. Théophraste, *Caractères*. Texte établis par et traduits par Octave Navarre, Paris, Les Belles Lettres.
36. Valenciuc, Ioan-Paul, Valenciuc, Dumitru, *Mitropolitul Vladimir de Repta și lumea prin care a trecut*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2018.
37. Vissarion, I. C., *Ber-Căciulă*, București, Editura „Cartea Românească”, 1943.